

9 Temmuz 1961
Anayasa Referandumu

Yrd. Doç. Dr. Şerif DEMİR

“

Anayasa hazırlık süreci tamamlandıktan sonra MBK, 20 Haziran'da yayınladığı tebliğ ile, yeni anayasanın 9 Temmuz 1961'de halk oyuna sunulacağını açıkladı.

”

27 Mayıs sabaha karşı okunan Türk Silahlı Kuvvetleri Bildirisiyle, on yıllık Demokrat Parti iktidarı son buldu. Darbeyi gerçekleştiren askerler, sadece ilk kez halk tarafından seçilmiş bir iktidarı değiştirmediler, aynı zamanda Türk siyasi tarihinin akış sürecini değiştirdiler. Yeni dönemin ülkeye ne getirip götüreceği hakkında kimsenin herhangi bir fikri yoktu. Askerler ve askerler destek veren bazı siyasetçiler, DP iktidarının son bulmasıyla beraber ülkenin biriken bütün sorunlarının çözüleceği düşünüyorlardı. Sorunları çözmek için DP dönemine son verildi.

27 Mayıs darbesini gerçekleştiren askerlerden oluşan Milli Birlik Komitesinin (MBK) ülkede kurduğu askeri vesayet, İstanbul Üniversitesi Rektörüyle birlikte beş hukuk profesöründen oluşan bir kurul tarafından onaylanarak meşrulaştırıldı. Askerler, 27 Mayıs sonrası ülkede kurulan yeni düzene ve yeni anlayışa uygun, DP'nin yaptığını iddia ettikleri istismlara mâni olabilecek bir anayasanın yapılmasını arzu ettiler. Böylece MBK 7 Aralık 1960'ta yeni anayasayı yapacak "Kurucu Meclis" in oluşmasını sağlayan yasayı kabul etti.

Kurucu Meclis, MBK ile Temsilciler Meclisi'nden oluşmaktaydı. Temsilciler Meclisi halk tarafından seçilen temsilcilerin yer aldığı bir kurum değil, atama ile belirlenen bir yapılanmaydı. Bu kurum, siyasi partiler ve çeşitli STK (baro, basın, esnaf, sendika vb.) temsilcilerinden oluşuyordu. Bu temsilcilerin seçiminde darbeye taraftar ve DP'ye karşıt olmak ön şart olarak arandı. Temsilciler Meclisine daha önce Demokrat Parti kadrolarında yer almış ya da Demokrat Partiyle gönül bağı olduğu düşünülen hiçbir kimse alınmadı. Ülke seçmenlerinin yarısının desteğini alan DP ve mensupları

yok sayıldı. Bu durum Temsilciler Meclisinde CHP eğilimli bir siyasi yapının hâkim olmasına yol açtı. Böylece yeni hukuki yapı tesis edilirken demokratik olmayan bir usul izlenmiş oldu.

Yeni Anayasa hazırlama sürecinde yaşanan temsil eksikliğini gidermek için yeni anayasanın halk oyuna sunulması düşünüldü. Böylece temsilde yaşanan sakıncalar bertaraf edilecekti. Öncelikle yeni anayasa taslakları hazırlandı. Bu taslaklar Temsilciler Meclisi Anayasa Komisyonunda tasarı haline getirilerek Kurucu Meclise sevk edildi. Askeri vesayetin gölgesinde sürdürülen anayasa hazırlık çalışmalarında gergin oturumlar, çatışmalı toplantılar ve derin görüş ayrılıkları ortaya çıktı. Fakat bütün bunlar yaşanırken özellikle Kurucu Meclis'te asker ile birçok sivil kökenli üye arasında benzer görüş ve düşüncenin var olması da son derece dikkat çekiciydi. Yeni Anayasa tasarının görüşmeleri 27 Mayıs 1961'de Kurucu Meclis tarafından tamamlanarak hazırlanan yeni anayasa kabul edildi.

Anayasa hazırlık süreci tamamlandıktan sonra MBK, 20 Haziran'da yayınladığı tebliğ ile, yeni anayasanın 9 Temmuz 1961'de halk oyuna sunulacağını açıkladı. Böylelikle Cumhuriyet tarihinde ilk kez bir konu halk oylamasına taşınmış oldu. Yeni anayasanın iddia ettiği demokratik ideallere ve hukuki meşruiyetinin sağlam temellere oturtulması için, halk oylamasının gerekli olduğuna inanıldı. Böylece Temsilciler Meclisine üye atanmasında yapılan yanlışlıklar telafi edilmiş olacaktı.

1924 Anayasasına son verilerek yeni anayasanın yürürlüğe konulması için referandum hazırlıklarına başlandı. Böyle bir değişime gerek duyulmasının en önemli nedeni 1924 Anayasasının DP tarafından sıklıkla çiğnenerek ülkede ihtilalin olmasına yol açmış olması görülmekteydi. Zira mevcut anayasanın sosyal hukuk devleti için zaruri görülen demokratik hak ve hukuk bakımından yetersiz olduğu düşünülüyordu.

Oysa 1924 Anayasası ile 1961 Anayasası karşılaştırıldığı zaman esasta önemli bir farklılığın olmadığı görülür. Her iki anayasanın mukayesesi yapıldığında; 1924 Anayasası daha kısa ve daha özlü bir ifadeyle yazılmıştı. 1924 Anayasası toplam 105 maddeden oluşurken, 1961 Anayasasında geçici maddelerle birlikte 168 madde mevcuttu. 1961 Anayasasıyla Cumhuriyet Senatosu, Anayasa Mahkemesi, Milli Güvenlik Kurulu, Yüksek Hakimler Kurulu gibi yeni kurumlar tesis ediliyordu. 1924 Anayasasında millet adına egemenliği kullanacak kurum olarak TBMM işaret edilirken, yeni anayasada egemenliğin kullanımı dağıtılarak, “yetkili organlar eliyle kullanılır” denilmekteydi. Yeni Anayasa ile askeri vesayet hukuki bir çerçeve içine alındı. Asker adına MBK üyeleri Cumhuriyet Senatosunda daimî üye olarak görev yapacaklardı. Ayrıca Ordu üst yönetiminin yer aldığı Milli Güvenlik Kurulu, Hükümete ülke siyasetiyle ilgili konularda “tavsiyelerde” bulunabilecekti.

Referandum çalışmaları için 1961 Anayasasını sahiplenen Temsilciler Meclisi ve MBK, 67 vilayete dağılılarak yeni anayasayı halka izah etmek için gruplar halinde çalışmalara başladı. 22 Haziran 1961 tarihinden itibaren siyasi partilere de referandum sürecinde siyasi faaliyette bulunma izni verildi. Ülke hızlı bir şekilde seçim atmosferine girdi.

Referandum tarihi yaklaştıkça siyasi partiler, izleyecekleri seçim stratejilerini ortaya koymaya başladılar. Öncelikle CHP, düzenlediği basın toplantısıyla yeni anayasaya “Evet” dediklerini ve seçimde bu sonucu elde edebilmek için kapsamlı bir siyasi kampanya yürüteceğini açıkladı. DP’nin mirası üzerine kurulan yeni partilerden birisi olan Adalet Partisi (AP) de yeni anayasayı desteklediklerini açıkladı.

AP kamuoyuna yaptığı basın açıklamasında “Yeni Anayasanın, 1924 Anayasasına kıyasla hukuki teminat bakımından siyasi hayatımızda ileri bir adım olduğunu ifade etti. Anayasanın kat’i tasvibi ‘milletle’ bırakılmaktadır” dedi.

Eski Genelkurmay Başkanı emekli General R. Gümüşpala’nın genel başkanlığını yaptığı Adalet Partisi’nin bu açıklaması asker tarafından yeni anayasanın desteklenmesi için yeterli ve etkili olarak görülmedi. Gn. Cemal Gürsel, AP’ye yönelik “Anayasaya ‘Hayır’ diyeceklermiş kendileri bilir... Onlar küçük hesaplara sapıyorlar” diyerek uyarma gereksinimi duydu. Adalet Partisi ikinci bir açıklamayı yayınlayarak ilk açıklamasının yanlış anlaşıldığını ifade etti. Fakat bu açıklamada askeri ikna etmekte etkili olmadı. Çünkü AP seçim çalışmalarında diğer partiler gibi çok istekli çalışmıyordu.

“

Cemal Gürsel halkı AP'ye karşı uyararak, "Vatandaş onların bu kötü gidişi ve bu yıkıcı faaliyetlerinin memleketin faydasına olmayacağına, bunların peşine gitmenin temiz bir vatanpervere yakışmayacağına inanabilir" dedi.

”

Askeri yönetim AP'nin referandumda evet kampanyasına daha fazla katkı sunması için iki kanaldan siyasi baskı yapmaya başladı. Öncelikle İstanbul'da AP mensubu bazı kişilerin MBK'ye karşı ihtilal hazırlığında oldukları ve bu kişilerin suçlarını itiraf ettikleri şekilde basına haberler servis edilmeye başlandı. Böylece AP'nin kapatılabileceği veya partililerin sert bir şekilde cezalandırılabileceğine ilişkin bir kamuoyu oluşturuluyordu.

İkincisi Asker ve basın mensupları AP'nin referandum çalışmalarını yakından izleyerek, çalışmaların yetersiz olduğunu AP'ye iletterek parti yönetimi üzerinde siyasi baskı kuruyorlardı. AP bütün bu baskılara rağmen duruşunu değiştirmede ve referanduma evet verilmesi için halk toplantıları düzenlemeyeceğini açıklayarak yeni anayasanın lehinde birkaç güzel kelime söyleyerek baskılara cevap verdi.

Fakat baskılar daha da şiddetlenince AP Genel başkanı R. Gümüşpala, radyo konuşmalarında ve basına verdiği beyanatlarda anayasaya oylamasına yönelik "evet" kampanyasına daha fazla destek vermeye çağırdı. Buna rağmen AP ile asker arasındaki sürtüşme seçim gününe kadar devam etti. Asker adına Cemal Gürsel halkı AP'ye karşı uyararak, "Vatandaş onların bu kötü gidişi ve bu yıkıcı faaliyetlerinin memleketin faydasına olmayacağına, bunların peşine gitmenin temiz bir vatanpervere yakışmayacağına inanabilir" dedi.

Ülke referandumuna doğru giderken darbeci askerleri memnun eden en büyük gelişme eski ve yeni kurulmuş bütün partilerin "Evet" denilmesi için açıklamalarda bulunmuş olmalarıydı. Bu durumu son derece olumlu gören CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, "Anayasa üzerinde bütün siyasi cereyanların ittifak etmesinin memleket hesabına çok hayırlı olduğunu, Anayasanın halk tarafından büyük bir tasviyle çıkmasının bütün partiler için müşterek bir hedef teşkil ettiğini" belirtmişti.

Asker, anayasaya "evet" çıkması için çok sıkı ve kapsamlı bir program takip etti. Örneğin İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı Gn. Refik Tulga, siyasi parti liderleri, devlet memurları ve STK temsilcileriyle birebir görüşmeler yaptı. Bu görüşmeler neticesinde İstanbul'da "Anayasa'ya Evet" kampanyasında, Temsilciler Meclis üyeleri, akademisyenler, STK temsilcileri, Kaymakamlar, öğretmenler ve muhtarların halkı aydınlatmak için aktif bir şekilde çalışmasına karar verildi. Seçimlerde bürokrasi ve kamu kurumlarında çalışan memurların da seçim sonucunun "evet" çıkması için seçim çalışmalarına destek vermesi bekleniyordu.

Anayasa oylamasının tarihi yaklaştıkça kamuoyunda topluma yönelik seçimlerde "evet" tercihinde bulunması için baskı artmaya başladı. Açıkça hiçbir siyasi parti "hayır" demeye cesaret edemedi. Fakat bazı kişilerin gizlice halka seçimde yeni anayasaya "hayır" de-

meleri için çalışmalar yürüttüğü anlaşıldığında, derhal harekete geçilerek “Vatandaşları yanlış yola sevk ederek ‘Hayır’ denilmesi” için çalışan bu kişiler hakkında, ilgili makamlar derhal soruşturma açtılar.

Anayasa oylamasına on bir gün kala siyasi partilere seçim çalışmalarında halka hitap edebilmek için radyoda konuşma imkânı tanındı. Fakat ilk günkü konuşmalar sonrasında Yüksek Seçim Kurulu yeni bir karar alarak Radyo konuşmalarının canlı değil, banttan yapılmasına karar verdi. Siyasi Parti temsilcilerinin yapacağı konuşmalar Yüksek Seçim Kurulu üyelerinin nezaretinde kayıt yapılarak, konuşma daha sonra banttan halka sunulmasının daha faydalı olacağı düşünüldü. Böylece olası konuşma daha evvelden dinlenerek ülke menfaatine aykırı görülen kısımlarına sansür yapılabilecekti.

MBK üyesi askerler de meydanlara inerek, yeni anayasanın lehinde siyasi faaliyetlere başladılar. MBK üyesi Kadri Kaplan Konya’da halka, “Biz bu Anayasanın yepyeni bir ışık getireceğine ve mükemmelliğine, Allaha inanır gibi inanıyoruz” dedi. Osman Köksal Sivas’ta,

“Anayasamız, dört başı mamur bir Anayasadır”, Suphi Karaman Ordu’da, “Yeni Anayasanın memlekete ve millete refah, saadet ve güven getireceğini ifade etti. Albay Sami Küçük Uşak’ta, DP döneminde yapılan yanlışlıkları anlattı. Kurmay Albay Haydar Tunçkanat Bursa’da halktan müspet oy istedi. MBK üyesi askerler meydanlarda yılların siyasetçisi gibi yeni anayasanın kabulü için yoğun çalıştılar. Yeni Anayasa referandumuna hazırlık süresinde siyasi partiler içinde en arzulu, gayretli ve ciddi çalışan parti CHP’ydi. 2 Temmuz’da CHP adına Radyodan halka hitap eden Kemal Satır, yeni anayasaya hiçbir şekilde hayır denilemeyeceğini hatırlattıktan, sonra seçimlere katılımın da mutlaka yüksek olmasını istediklerini açıkladı.

Oldukça kalabalık bir halk kitlesine hitap eden İsmet İnönü, katılımcılara yeni anayasaya evet demeleri için yemin ettirdi. Sayın İnönü, yeni anayasanın hangi gereksinimlerle neden ve nasıl yazıldığını şöyle açıkladı, “Yeni Anayasa, iktidarda bulunanların yetkilerini kötüye kullanmalarını karşılayacak tedbirlerle teçhiz edilmiştir. Bu bakımdan, geçmiş ıstırapların yakın tesirleri altında yazılmıştır.”

Askerler de geçmiş örnekler üzerinden yürüyerek siyasetçileri açıkça hedef yapıyorlardı. Örneğin Yarbay Ahmet Yıldız Bayburt’ta, “Yeni Anayasa ile vatandaşın hak ve hürriyetleri teminat altına alınmıştır. Artık politikacılar haklarınızı istismar edemeyecektir.” dedi. Din adamları da “evet” kampanyasına katılarak desteklerini açıkladılar.

Seçim günü yaklaştığında Yassıada’da tutuklu bulu-

nan Demokrat Partililerin oy kullanamayacağı açıklandı. Oysa daha evvel Ada komutanı Tarık Güryay, adada bir seçim sandığı koydurarak tutukluların anayasa oylamasına katılmasını düşünmüştü. Ada Komutanı DP milletvekili ve tarihçi Hikmet Bayur'a oyunu hangi yönde kullanacağını sordu. Sayın Bayur, şüphesiz kararının hayır olduğunu açıklayınca Ada Komutanı sandık koymak fikrinden vazgeçti. Bunun sonucu olarak Yüksek Seçim Kurulu Yassıada'nın muhtarlık değil garnizon olduğunu bu bölgede oylamanın yapılamayacağını açıkladı. Fakat o garnizonda görev yapan askerlerin Heybeliada'ya gelerek oy kullanacakları ifade edildi.

9 Temmuz 1961 Pazar günü, seçimler sakin ve huzurlu bir ortamda yapıldı. Seçim günü Emniyete intikal eden, hakkında işlem yapılan ciddi bir olay yaşanmadı. MBK üyeleri ve siyasetçiler arasında büyük farkla evet oyunun kazanacağı beklentisi vardı. Gece saat 1'e doğru gelen ilk sonuçlara göre evet oyunun açık ara önde olduğu açıklandı. Bu sonuç askerleri oldukça rahatlatı.

9 Temmuz 1961 de yapılan 1961 Anayasası halk oylamasının resmî sonuçlarına göre Türkiye genelinde Evet oyu %61,7, Hayır oyu %38.3 olarak gerçekleşti. Bu sonuçlara göre yeni anayasa halk tarafından olumlu karşılanarak yürürlüğe girmiş oldu. Cemal Gürsel seçim sonuçlarını, "ilk sonuç memnuniyet vericidir" diyerek karşıladı. CHP lideri İsmet İnönü, "Ben neticeden çok memnun oldum. Oylama, serbest ve emniyet verici bir şekilde yapılmıştır" dedi. Seçim sonuçlarına göre Evet cephesi sonuçlardan oldukça memnundu.

Sonuç

Türkiye 27 yıllık bir tek parti idaresinden sonra, serbest seçimlerle iktidara gelmiş üst üste üç seçim kazanarak 10 yıl süren bir DP iktidarı yaşadı. Bu her iki dönemde de Atatürk devrinde yapılmış 1924 Anayasası yürürlükte kaldı. Her iki dönemde de aynı anayasa yürürlükte kaldı. Fakat 27 Mayıs sonrasında DP yönetiminin 1924 Anayasasından memnun olmadığı ve sık sık ihlal ettiği iddia edilmişti. Oysa iktidarı döneminde Demokrat Parti, 1924 Anayasasını değiştirebilecek siyasi güce fazlasıyla sahip olmuştu. Parti arzu ettiğinde anayasayı rahatlıkla değiştirebilirdi.

27 Mayıs sonrasında yeni dönemi "ikinci Cumhuriyet" olarak tanımlayanlar, Demokrat Parti'yi kapatarak

kadrolarını cezalandırarak, 1924 anayasasını kaldırarak yeni bir dönemin başlayacağına inanıyorlardı. DP cezalandırıldı, anayasa kaldırıldı. DP karşısında yer alan bütün unsurlar birleşerek tamamen DP karşıtlığı üzerine inşa edilmiş yeni bir anayasa hazırladılar. Bu anayasaya meşruiyet kazandırmak için de referanduma gitme kararı alındı. Böylece toplumun onayı ve desteğiyle kabul edilen anayasaya halkın daha fazla sahip çıkacağı düşünülüyordu.

9 Temmuz Anayasa oylama süreci askeri vesayetin gölgesinde gerçekleşti. Hiçbir siyasi partinin seçimde yeni anayasaya "hayır" diyerek karşı çıkma şansı yoktu. Bu süreçte AP'nin yeni anayasaya evet demesine rağmen seçim sürecinde çekingen tavırlar içine girmesine bile askerler, büyük tepki gösterdiler. AP yöneticileri ve mensupları tehdit edildiler ve siyasi baskılara maruz kaldılar. 9 Temmuz referandumunda yeni anayasaya "hayır" diyenler için seçime hazırlık sürecinin oldukça zorlu geçtiğini söylemek mümkündür. Bu konuda açıktan görüşünü açıklayamayanlar, gizli kampanya yürütmeye çalışmış olanlar da tespit edildiklerinde polis soruşturmasına maruz kalmışlardı.

Anayasa oylaması sonucu açık farkla evet çıktı. Fakat askeri vesayet altında ve bütün siyasi partilerin zorunlu olarak "evet" dediği bir ortamda, yeni anayasaya yaklaşık %40'lık bir "hayır" cephesi de oldukça anlamlıydı. Seçimlerin gerçekleştiği şartlar düşünülerek sonuç değerlendirilirse, seçimde "evet" oyunu savunanlar için aslında çok da memnuniyet verici bir sonucun olmadığı anlaşılır. Zira referandumdan üç ay sonra yapılan genel seçimlerde, DP'nin mirası üzerine kurulan siyasi partilerin darbeden evvel DP'nin aldığı oy oranlarına yakın oy alması, halkın hala DP'ye olan desteğinin devam ettiğini göstermektedir. Böylece referandum ve 15 Ekim genel seçimlerinin sonuçları, halkın 27 Mayıs askeri darbesine destek vermediği anlamına gelmektedir.

27 Mayıs askeri darbesi ardından kabul edilen 1961 Anayasası ile vaat edilenlerin hiç birisi tam olarak gerçekleşmedi. 19 yıl yürürlükte kalan 1961 Anayasası ile kurulan yeni düzende koalisyonlar, siyaseten zayıf hükümetler, darbe girişimleri, hükümete verilen muhtıralar ve huzursuzluklarla dolu yıllar oldu. Bu düzene 12 Eylül askeri darbesi son verdi. Fakat ülkenin yirmi yılı ve on binlerce evladı kayboldu. Toplum bu yeni düzenin bedelini son derece ağır ödedi.